

אליהו בהר חורב

פרק י"ט

רקע למורה

מעמד הר הכרמל היה מעמד פומבי ובו הוכחה בפני העם אמיתות האמונה בה' אל מול האמונה האלילית. במהלכו התרחש נס של התגלות ה' (מעין מעמד הר סיני), והעם הכריז על אמונתו בה'. ברם, השינוי הזה לא היה מספיק מעמיק וכוחה של איזבל נשאר על כנו. היא המשיכה כהרגלה לרדוף אחרי נביאי ה' ובכלל זה אחר אליהו שנאלץ להמשיך לברוח מפניה.

אחאב חזר לזרעאל וסיפר לאיזבל על המעמד בהר הכרמל ועל הריגת נביאי הבעל. בתגובה, שלחה איזבל שליח אל אליהו והזהירה אותו שגורלו יהיה כמו של נביאי הבעל: "כעת מחר אשים את נפִיךָ כנִפְשׁ אֶחָד מֵהֶם" (י"ט, ב'). אליהו, שהבין כי חייו בסכנה, קם והלך מהר הכרמל דרומה, אל מחוץ לגבולות ממלכת ישראל, כדי להציל את נפשו: "וַיֵּקֶם וַיֵּלֶךְ אֶל נֶפֶשׁוֹ". אליהו הלך למדבר, למקום מבודד מאנשים, ושם הוא התיישב תחת שיח הרוותם, ומסופר כי: "וַיִּשְׁאֵל אֶת נֶפֶשׁוֹ לְמוֹת". נראה שאליהו לא רק פחד מאיזבל, אלא כבר לא מצא כוח להמשיך בחייו ובשליחותו וביקש את מותו. הוא חש שמבחינתו הוא מיצה את כל מה שיכול היה לפעול ולתקן בעולם (על פי המלבי"ם).

אליהו שכב תחת שיח הרוותם ונרדם. עם הרדמו בא מלאך והעיר אותו משנתו וציווה עליו לקום ולאכול. אליהו ראה לפניו גֶּגֶת רְצָפִים - עוגה שנאפתה על גבי גחלים, וְצִפְחַת מִיָּם - כלי חרס שטוח ובו מים. ככל הנראה, אליהו אכל ושתה מעט, וחזר לשכב. בפסוק ז' מסופר שהמלאך שב ונגע בו ואמר לו שיוסיף לאכול ולשתות כי דרך ארוכה עוד לפניו.

האוכל והשתייה שזכה להם אליהו הספיקו לו לארבעים ימים שלמים עד הגיעו למערה בחורב (הר סיני). בעודו ישן במערה ושרוי בייאוש, נגלה אליו הקב"ה ושאל אותו "מַה לָּךְ פֶּה אֱלֹהִי". אפשר להניח שהקב"ה שידוע את מעשיו של כל אדם, פנה אל אליהו כדי לבוא עימו בדברים (על פי מצודת דוד). ייתכן גם שהקב"ה רמז בשאלתו לכך שהנביא צריך שימצא עם בני עמו, ולא שיתבודד במדבר ובהרים (על פי המלבי"ם).

תגובת אליהו מופיעה בפסוק י': "קָנָא קִנְאָתִי לַה' אֱלֹהֵי צִבְאוֹת פִּי עָזְבוּ בְּרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בַּחֶרֶב וְאֶתְּרִי אֲנִי לְבַדִּי וַיִּבְקֶשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ".

אליהו העיד על עצמו שהוא פעל מתוך קנאות לה' - דאגה לכבודו ולשמו של הקב"ה (הן כאשר גזר על הבצורת והן כאשר הזמין את העם למעמד הר הכרמל והרג את נביאי הבעל). לפי דבריו, פעל אליהו בקנאות לה' משום שעם ישראל עזב את ה' והוא נותר לבדו. בדידותו יכולה להיות מוסברת על רקע רצונה של איזבל לפגוע בנביאי ה' ובאליהו (על פי דברי עובדיה בפרק י"ח, ועל פי דבריה בתחילת פרק י"ט), ועל רקע מנוסתו המתמדת מאז גזרת הבצורת.

בתגובה לדברי אליהו, התגלה אליו ה' וציווה עליו לצאת מן המערה ולעמוד בהר לפני ה'.

בהתגלות, הראה הקב"ה לאליהו את הדרך שהוא פועל ומתגלה בה בעולם. אומנם בכוחו לשלוח רוח ולפרק הרים וסלעים, להשמיע רעש ולהבעיר אש, ובכל זאת - לא ברוח, לא ברעש ולא באש אלא בקול דממה דקה. בדרך זו ביקש ה' ללמדו איך הנביא, שליח ה', אמור לפעול בעולם - ללא רעש ואש "כמו שעשה אליהו בקנאתו לה' צבאות שעצר את השמים ושחט את נביאי הבעל" (המלבי"ם), אלא "בקול דממה, וימשכו את העם בעבותות אהבה ובדברים רכים" (שם). במילים אחרות הקב"ה הביע את הסתייגותו מדרכו של אליהו (להרחבה, ראו את ההשוואה שעשה המדרש בין משה רבנו לאליהו במדרש אליהו זוטא פרשה ח').

הקב"ה שב ושאל את אליהו: "מַה לָּךְ פֶּה אֱלֹהִים" (פסוק י"ג), מדוע אינו חוזר אל שליחותו לנבא ולהוכיח את העם בלא קנאה ורעש (מלבי"ם), ואליהו, על אף ההתגלות של ה', חזר וענה את אותה התשובה שענה לפני ההתגלות, והצדיק שנית את מעשיו.

בתגובה, הקב"ה ציווה על אליהו למנות שלושה בעלי תפקידים:

1. חזאל ימלוך בארם במקום בן הדד.
2. יהוא בן נמשי ימלוך במקום אחאב מלך ישראל.
3. אלישע בן שפט יתמנה לנביא במקום אליהו.

מהי משמעות המינויים הללו?

פרשנים הבינו בדרכים שונות את משמעות הציווי לאלהו. יש פרשנים שראו בציווי של הקב"ה, מילוי בקשתו של אליהו: "לפי שביקש אליהו נקמה מישראל, ציווה לו המקום למשוח אלו, והם יהיו השליחים בדבר הנקם" (מצודת דוד). ואמנם לפי פסוקים י"ז-י"ח מטרת המינויים הללו היא לבער את עבודת הבעל מישראל באמצעות המתת עובדי הבעל: "וְהִשְׁאֲרֵתִי בְיִשְׂרָאֵל שְׁבַעַת אֲלֹפִים כָּל הַבְּרָכִים אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא נִשָּׁק לוֹ".

לפי רש"י משמעות הציווי למשוח את אלישע לנביא תחת אליהו היא שהקב"ה לא רצה שאלהו ימשיך בתפקידו. הקב"ה לא הסכים עם דרכו הקנאית של אליהו. רש"י ציטט את דברי חז"ל, לפיהם אמר הקב"ה לאלהו: "אי איפשי [אינני רוצה] בנביאותך" (רש"י, י"ט, ט"ז).

אליהו הלך מהר חורב ובדרכו מצא את אלישע בן שפט, שאותו הוא נצטווה למנות לנביא תחתיו. אלישע חרש את האדמה יחד עם אנשים נוספים. כל אחד מן החורשים הלך אחרי צמד בקר, אלישע היה החורש השנים עשר. אליהו השליך לעבר אלישע את אדרתו, ואלישע רץ מייד לקראתו. האדרת היא פריט לבוש, מעין מעיל עשוי עור, שנהגו הנביאים ללבוש. השלכת האדרת סימלה לאלישע שהוא עתיד להיות נביא, ולכן הבין שעליו ללכת אחרי אליהו. לפני שהצטרף לאלהו, אלישע ביקש ללכת להיפרד מהוריו. אליהו השיב לו: "לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה עֲשִׂיתִי לָךְ". אליהו אמר לאלישע ללכת להוריו, ואחר כך ללכת אחריו. כשילך אחריו, בדרכו להיות נביא, עתיד גם הוא לעשות ניסים כאלהו (מצודת דוד). אלישע לקח את הבקר, זבח אותו, הביא לעם והמשיך ללכת אחרי אליהו. נשים לב שאלהו לא מינה את יתר המינויים. למעשה, אלישע ימנה אותם מאוחר יותר במקומו. לאחר שמינה בזריקת האדרת את אלישע לנביא תחתיו חשב אליהו שאלישע ימשיך את שליחותו וימנה את האחרים (דעת מקרא).

הצעות למידה:

סיפור אליהו בהר חורב מזמן שאלות ונושאים רבים לדיון.

הצעות 1 ו-3 נותנות מבט כללי על הפרק. הצעה 2 מתמקדת בהתגלות והצעה 4 נוגעת בציווי ה' לאחר ההתגלות ולביצוע של אליהו. המורים יבחרו מה ללמד ובאיזה אופן (תוכלו למצוא את דפי העבודה לתלמידים בקבצים המצורפים).

הצעה 1: פסוקים א'-י"ד

הלימוד במליאה יתבסס על משימות סימון פסוקים.

נבקש מהתלמידים לקרוא את הפסוקים קריאה ראשונית ולסמן את דברי אליהו.

פסוקים א'-ח':

נקרא את הפסוקים ונבקש לסמן:

1. תחושה של אליהו.
2. הסיבה לתחושה זו.
3. פעולות של מלאך ה' הקשורות לאליהו

הצעות לדיון:

- מהו הדבר הראשון שאליהו אומר בפרק? מה גרם לו לומר זאת?
- מה יכול היה להביא את אליהו לידי תחושות אלו? מה יכול להסביר את הנפילה ממעמד רם ונעלה (מעמד הר הכרמל) לתחושות של כישלון וייאוש?

פסוקים ט'-י"ד

נקרא את הפסוקים ונבקש מהתלמידים לסמן את השאלה של ה' שעונה עליה אליהו בכל אחת מהפעמים שהוא מדבר.

הצעות לדיון:

- מה אומר אליהו בפסוקים אלו? למה מתכוון בדבריו?
- מה אפשר ללמוד על תחושותיו של אליהו כלפי תפקידו? וכלפי העם?
- מה קרה בין הפעם הראשונה שאליהו אומר "קנא קנאתי" לפעם השנייה?
- האם גם בפסוק י"ד היינו מצפים לשמוע את אותם הדברים מאליהו?
- מה אפשר ללמוד מן הציווי של ה' בפסוקים ט"ו-י"ח על דברי אליהו בפסוק י"ד?

הצעה 2: פסוקים י"א-י"ב: התגלות ה'

נדון בהתגלות ה' לאליהו בהר חורב ומטרתה. עיקר הדיון עם התלמידים ייסוב על דברי ה' בפסוקים י"א-י"ב ומה משמעות המראה שראה אליהו.

ניעזר בדברי רד"ק לפסוק י"א:

"זהנה ה' עבר" - פירש: "כבוד ה' עבר לפניו... ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק, והיה אומר לו הקול: לא ברוח ה' - כלומר הכבוד ההוא לשעתו.... ואמר לו הקול כי בעבור הרוח לא היה עובר עדיין הכבוד. ואחר עבור הרוח היה רעש, שרעש ההר, ואמר לו הקול כי הכבוד איננו עובר עדיין, ואחר הרעש עבר אש ואמר לו הקול כי הכבוד אינו באש, ואחר עבור האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה, והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממה דקה."

על פי דברי הרד"ק אפשר לסמן כך את דברי ה':

יא. וַיֹּאמֶר צֶא וְעַמְדָּתָּ בְּהָר לִפְנֵי ה'

וַיְהִי ה' עֹבֵר

וְרוּחַ גְּדוֹלָה וַחֲזָק מִפָּרֶק הָרִים וּמִשֹּׁבֵר סָלְעִים לִפְנֵי ה' - לֹא בְרוּחַ ה'

וְאַחַר הָרוּחַ רֵעַשׁ - לֹא בְרֵעַשׁ ה'.

יב. וְאַחַר הָרֵעַשׁ אֵשׁ - לֹא בְּאֵשׁ ה'

וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דְּקָה.

נשאל:

- מה ראה אליהו?
 - מה אמר לו ה'?
 - איזה מסר רצה ה' להעביר לאליהו באמצעות המראה?
 - קראו פסוקים י"ג-י"ח. האם הבין אליהו את המסר של המראה? נמקו!
- על הציווי של ה' בסוף ההתגלות ראו הצעה 4.

הצעה 3: המקומות בהם עבר אליהו – לימוד בעזרת מפה.

נחלק לתלמידים מפה של המקומות בהם עבר אליהו (מפה 11 בחוברת).

נבקש מהתלמידים לסמן את כל המקומות שבהם עבר אליהו על פי המסופר בפרק י"ט החל מנקודת ההתחלה של הסיפור (מהיכן יצא? התלמידים ייזכרו במסופר בסוף פרק י"ח) ועד לנקודה האחרונה (אבל מחולה לא מסומנת על המפה. התלמידים לא צריכים לדעת את מיקומה. לצורך הלימוד של הפרק אפשר להראות להם היכן היא ממוקמת).

אפשר לבקש לסמן את הדרך המשוערת שעבר אליהו.

ניגע בנקודות הבאות:

- נקודת ההתחלה ונקודת הסיום של הפרק – יש מרחק קצר זו מזו. אחרי הבריחה ואחרי ההתגלות, אליהו חוזר כמעט אל נקודת ההתחלה..
- מדוע ברח אליהו למדבר?
- גבולות ממלכת ישראל (בבריחתו אליהו יצא מגבולות הממלכה)
- המקום שנמצא בו אליהו בזמן התגלות ה'. מדוע דווקא הר חורב? מהיכן המקום מוכר לנו?

הצעה 4: פסוקים ט"ו-כ"א

התלמידים יקראו את פסוקים ט"ו-כ"א ויכירו את שלושת הציוויים שניתנו לאליהו, ואת סיפור מינוי אלישע לנביא תחת אליהו.

משימה 1:

נבקש מהתלמידים לקרוא את הפסוקים ולסמן:

- את שלושת האנשים שאליהו צריך למנות אותם.
- תפקידו של כל אחד.

משימה 2:

התלמידים יקראו את פסוקים י"ט-כ"א, ויסדרו את האירועים על פי סדר התרחשותם:

- בדרכו מהר חורב פגש אליהו את אלישע שעסק בחרישת האדמה.
- אליהו השליך את אדרתו (מעין מעיל עשוי עור, שנהגו הנביאים ללבוש) לעבר אלישע.

- אלישע ביקש ללכת להיפרד מהוריו, לפני שהלך אחר אליהו.
 - אלישע הקריב קורבן וחילק את בשרו לאנשים שחרשו עימו.
 - אלישע הלך אחרי אליהו, כדי לשרתו וללמוד ממנו.
- לפי פסוק י"ט, כיצד הבין אלישע שהוא עתיד להיות נביא?
- מצודת דוד: "אדרתו" - השליך עליו קצת מאדרתו, לרמזו שיהא נביא לה', וילבש גם הוא אדרת כמנהג הנביאים".
- האם ימלא אליהו את כל הציוויים של ה'?